

Rawicz. Kościół reformatów pw. św. Antoniego. Ołtarz główny, część dolna. Fot. wg Album Przewodnika Katolickiego 1904 r.

Na fotografii wnętrza nie zauważamy żadnych innych ołtarzy. Przy łuku tęczowym można by się spodziewać pierwszej pary ołtarzy bocznych. We wzmiankowanych wyżej materiałach do wizytacji dekanalnej z 1864 r. wymienia się siedem ołtarzy (nie licząc ołtarza głównego pw. Św. Krzyża): jeden w kaplicy, zapewne dawnym chórze zakonnym, pw. św. Ignacego; w kościele przy tęczy, zgodnie z przepisami, od południa pw. Stygmatyzacji św. Franciszka, od północy Matki Boskiej oraz pozostałe: od południa św. Tadeusza i Matki Boskiej Bolesnej, od północy św. Antoniego i św. Jana Nepomucena. Z całą pewnością ołtarze te zostały usunięte później z uwagi, że kościół obsługiwał jeden kapłan.

Andrzej KUSZTELSKI – (1953) dr historii sztuki, adiunkt w Instytucie Sztuki PAN. Ur. w Poznaniu, absolwent Instytutu Historii Sztuki UAM. Pracuje nad Katalogiem Zabytków Sztuki Poznania. Zainteresowania skupia na historii architektury, głównie nowożytnej.

MISCELLANEA

MARCIN GRABKOWSKI

ŚREDNIOWIECZNE PATROCINIA PREPOZYTURY KIELECKIEJ

Poglądy badaczy w kwestii czasu powstania prepozytury kieleckiej są dość rozbieżne. P. Szafran był zdania, że swymi początkami sięgała ona XIII wieku¹, natomiast E. Wiśniowski dowodził, że została utworzona dopiero w pierwszej połowie XIV stulecia². B. Kumor odwołał się do Jana Długosza, który wskazał biskupa krakowskiego Gedkę jako twórcę kieleckiej jednostki administracyjnej³. Prepozytura kielecka, usytuowana na północnych krańcach diecezji krakowskiej, swym zasięgiem objęła w dużej części teren Gór Świętokrzyskich, od północy granicząc z archidiaconatem radomskim, od wschodu z archidiaconatami: lubelskim, zawichojskim, sandomierskim, od południa z archidiaconatem krakowskim, natomiast za jej zachodnią granicą rozciągały się ziemie archidiecezji gnieźnieńskiej⁴. Obszar, na którym powstała, był specyficzny z uwagi na istniejący tam, w okresie przedchrześcijańskim, rozbudowany kompleks świątyni pogańskich⁵. Dlatego też, warto bliżej przyjrzeć się problematyce związanej z tytułaturą kościelną, jaka funk-

¹ P. Szafran, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958, s. 31.

² E. Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu. Studium geograficzno-historyczne*, Warszawa 1965, s. 26-36.

³ B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 81.

⁴ Zobaczyć: *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 1, mapy, plany, Warszawa 1993.

⁵ A. Buko, *Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej. Odkrycia – hipotezy – interpretacje*, Warszawa 2006, s. 107-122.

cjonowała na terenie prepozytury kieleckiej w okresie średniowiecza. Należy tu przede wszystkim wymienić takie zagadnienia, jak popularność danych kultów na badanym obszarze, trwałość poszczególnych wezwań, dodawanie patrociniów do wezwań już istniejących, jak również nadawanie świątyniom tytułów złożonych. Przeprowadzone pod tym kątem badania dostarczą wiedzy, między innymi, na temat religijności ludzi zamieszkujących rejon Gór Świętokrzyskich.

Uwagę zwraca fakt, że pierwsze kościoły zlokalizowane na obszarze prepozytury kieleckiej posiadały wezwania o charakterze misyjnym⁶ – Najświętsza Maria Panna, św. Piotr, św. Jan Chrzciciel, św. Michał, św. Wojciech. Świątynie w Świętomarży⁷ i Łagowie⁸, których początki sięgają prawdopodobnie końca XI wieku oraz, nieco późniejsza, kolegiata kielecka, wybudowana staraniem biskupa krakowskiego Gedki w 1171 roku⁹, posiadały wezwania maryjne¹⁰. Z czasem w Świętomarży i Kielcach uległy one jednak niewielkiej modyfikacji; dotychczasowe wezwanie „ogólne” maryjne zostało zastąpione patrociniem Wniebowzięcia N. Marii Panny¹¹. W Łagowie natomiast, prawdopodobnie wraz z translacją ośrodka kościelnego¹², dokonano całkowitej zmiany wezwania; w miejscu tytułu maryjnego pojawiło się złożone patrociniem św. Michała i św. Zyg-

⁶ Porównaj: J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 106 i nast.

⁷ B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze kieleckiej w średniowieczu*, „Nasza Przeszość”, 59(1983), s. 85; zdaniem S. Trawkowskiego, kościół w Starym Tarczku wybudowano pod koniec XI lub początkiem XII wieku. S. Trawkowski, *Ku odległym początkom i dawnym dziejom Bodzentyna*, [w:] *Bodzentyn. Z dziejów miasta w XII-XX wieku* pod red. K. Brachy, Kielce 1998, s. 16.

⁸ B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 79-80.

⁹ J. Długosz, *Historiae Polonicae* 2, Cracoviae 1873, s. 80; J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis* 1, Cracoviae 1863, s. 452, 470, (dalej: Dlb. 1); J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis* 2, Cracoviae 1864, s. 456, (dalej: Dlb. 2); *Monumenta Poloniae Historica* 3, Lwów 1878, s. 131, 351, (dalej: MPH 3); *Monumenta Poloniae Historica* 4, Lwów 1884, s. 12, (dalej: MPH 4).

¹⁰ Dlb. 2, s. 462; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* 2, wyd. F. Piekoskiński, Kraków 1886, nr 399, s. 45, (dalej: KDM 2); Dlb. 2, s. 456.

¹¹ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej do roku 1529* (tw. Liber Retaxationum), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 353, (dalej: LR); Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie A. V. Cap. 9, s. 467-468 (dalej: AKMKr).

¹² Zobacz: *Gmina Łagów* pod red. R. Mirowskiego, Kielce 2004, s. 51 i nast.

munta¹³. Z przełomu XI i XII wieku pochodzi również kościół św. Wojciecha w Kielcach¹⁴. Jak wynika ze wzmianek Długosza, już w drugiej połowie XV wieku pozostały po nim znajdujące się za miastem tylko drewniane resztki¹⁵. We wschodniej części prepozytury przy momińskim kościele, na trwałe został zaszczycony kult wspomnianego św. Biskupa Męczennika¹⁶. Tuż obok Mominy znajduje się pradawna, targowa osada o nazwie Waśniów, gdzie w 1145 roku¹⁷ istniał kościół noszący stare, występujące od czasów chrystianizacji kraju, wezwanie św. Piotra¹⁸. Z biegiem lat do istniejącego już tytułu, dołączono patrociniem św. Pawła, tworząc w ten sposób wezwanie św. św. Piotra i Pawła¹⁹. Praktyka ta stała się dość popularna od XIII wieku²⁰. Kościół klasztorny na Świętym Krzyżu również uznawany jest za starą fundację, która mogła nastąpić już około połowy XII wieku²¹. Według tradycji, to Dąbrówka miała być inicjatorką budowy kościółka na szczycie Łyśca oraz nadania mu, celem zniszczenia istniejącego tam kultu pogańskich bogów Łady, Body i Leli, wezwania Świętej Trójcy²². W opinii badaczy przekaz ten nie zawiera w sobie prawdziwych wiadomości²³. W *Liber*

¹³ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 516.

¹⁴ E. Wiśniewski, *Początki kościoła i parafii św. Wojciecha w Kielcach*, „Nasza Przeszość”, 57(1982), s. 167; porównaj: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 79.

¹⁵ Dlb. 1, s. 449, 453.

¹⁶ *Bullarium Poloniae* 5, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae-Lublin 1995, (321), (1434 r.), s. 55, (dalej: BP); Dlb. 2, s. 469; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 515.

¹⁷ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* 1, Poznań 1887, nr 11, s. 16-18 (dalej: KDW).

¹⁸ Dlb. 2, s. 471.

¹⁹ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 515.

²⁰ D. Szymański, *Wezwania kościołów parafialnych w diecezji krakowskiej w końcu XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 41(1993), s. 106-107.

²¹ M. Derwich, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Lysej Górze w średniowieczu*, Warszawa-Wrocław 1992, s. 269; tenże: *W kręgu łysogórskiego opactwa benedyktynów. Studia*, Kielce 2006, s. 43-44; a także: Z. Świechowski, *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa 2000, s. 249; J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 279-280.

²² *Powieść rzeczy istey, o założeniu klasztoru na Lysey Górze bractwy zakonu świętego Benedykta. I o tym iako Drzewo Świętego Krzyża na tę górę jest przyniesione*, [w:] *Pamiętnik Sandomierski*, wyd. T. Ujazdowski, Warszawa, 2, 1830, s. 491.

²³ M. Derwich, *Benedyktynski klasztor...*, s. 260-268; L.P. Słupecki, *Problem istnienia pogańskiego ośrodka kultowego na Łyścu*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej* pod red. D. Olszewskiego, R. Gryza, Kielce 2000, s. 18-19; porównaj: tenże: *Powieść rzeczy istey jako źródło do dziejów pogań-*

beneficiorum Jan Długosz zanotował: *Boleslaus (...) rex Poloniae (...) monasterium Sancti Benedicti in honorem et titulum Benedictae Trinitatis (...) erigit (...) ecclesiam quoque sub honore et titulo Sanctae Trinitatis et Sanctae Crucis a fundamentis inicians*²⁴. M. Derwich w monografii opactwa benedyktyńskiego na Świętym Krzyżu, stwierdził jednak, że tytuł Świętej Trójcy funkcjonował tylko do 1351 roku, a już od 1361 roku w użyciu było wezwanie świętego Krzyża; wykluczył tym samym możliwość współistnienia obu patrociniów. Do zmiany zatem doszło między rokiem 1351 a 1361²⁵. W północnej części prepozytury kieleckiej, parafii mirzeckiej patronował św. Leonard²⁶. Wezwanie to, co najmniej od XII wieku, było szczególnie charakterystyczne dla krakowskich środowisk kościelnych²⁷. Przyjmując, że fundatorem kościoła był biskup krakowski Gedko²⁸, zrozumiałym stanie się dobór takiego właśnie wezwania.

Kult maryjny rozwijał się przez cały okres średniowiecza, czego dowodzą liczne ośrodki duszpasterskie, w których był starannie pielęgnowany. W ich skład wchodziły kościoły w Iłży i Potoku wybudowane odpowiednio w XIII²⁹ i XIV wieku³⁰. Początkowo w Potoku znane było wezwanie Najświętszej Marii Panny³¹, które z upływem lat zastąpiono patrociniem Wniebowzięcia N. Marii Panny³². Natomiast w przypadku Iłży, w źródłach wzmiankowany jest wyłącznie tytuł Wniebowzięcia

stwa na Łyscu, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Warszawa 1991, s. 377-385; E. J. Gąsso wscy, *Łysa Góra we wczesnym średniowieczu*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 27; też: S. Wiczorek, *Święty Krzyż. Monografia krajoznawcza*, Warszawa 1974, s. 7 i nast.

²⁴ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis* 3, Cracoviae 1864, s. 228. (dalej: Dlb. 3).

²⁵ M. Derwich, *Benedyktyński klasztor...*, s. 254 i nast.

²⁶ Dlb. 2, s. 479; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 512.

²⁷ J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, s. 140-141.

²⁸ J. Wiśniewski, *Dekanat iłżecki. Monumenta dioecesis sandomiriensis*, Radom 1909-1911, s. 149; P. Kardys, *Parafia św. Leonarda w Mircu w średniowiecznej i wczesnonowożytnej przestrzeni historyczno-geograficznej*, „Nasza Przyszłość”, 107(2007), s. 125-126. B. Rzewuska-Kurzeja opowiadała się za XIV-wieczną metryką kościoła w Mircu: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 90.

²⁹ B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 87.

³⁰ B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 90.

³¹ Dlb. 2, s. 465.

³² AKMKr A. V. Cap. 65, s. 515-516.

N. Marii Panny³³. Jednakże, jak wolno się domyślać, także i tutaj nastąpiły zmiany w kwestii wezwania. Zauważono bowiem, że patrociniem Matki Bożej Wniebowziętej nie jest uchwytne źródłowo w tytularzurze kościelnej aż do XV wieku. Przyjęto zatem, że do tego czasu wszystkie kościoły poświęcone Bożej Rodzicielce nosiły wyłącznie „ogólne” wezwanie Najświętszej Marii Panny³⁴. Patrociniem maryjne występowało także wspólnie z innymi, tworząc tym samym wezwania złożone kilku świętyń na terenie prepozytury kieleckiej. W Wąchocku tamtejszemu kościołowi klasztornemu Najświętsza Maria Panna³⁵ patronowała wraz ze św. Florianem³⁶. Pierwszy człon wezwania wynikał z tradycji cysterskiej, która nakazywała aby każdy kościół klasztorny był dedykowany Matce Bożej³⁷. Drugi natomiast, pojawił się zapewne z inspiracji biskupa Gedki – w jednej osobie, fundatora opactwa cysterskiego i promotora kultu św. Floriana³⁸. W latach 30-tych XV wieku parafia kryńska była kolejną, w której szczególnie mocno zaakcentowany był kult Matki Bożej. Dobrze to obrazuje wezwanie tamtejszego kościoła parafialnego, noszącego wezwanie składające się z kolejnych tajemnic maryjnych: Narodzenia, Zwiastowania, Nawiedzenia i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny³⁹. W młodszym źródle, jakim jest *Liber beneficiorum*, jako patron parafii, widnieje św. Marcin⁴⁰. Natomiast autor wizytacji z końca XVI wieku przypominał patrociniem Narodzenia

³³ Dlb. 2, s. 481; AKMKr A. V. Cap. 9, s. 525.

³⁴ Cz. Deptuła, *Z zagadnień historii kultu maryjnego w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie”, 60(1952), s. 404 i nast.; D. Szymański, *Wezwania kościołów...*, s. 127-131; porównaj: J. Wojnowski, *Rozwój czci Matki Bożej w Polsce*, „Homo Dei”, 26(1957), s. 847-849; B. Kumor, *Najsw. Maryja Panna jako patronka kościołów parafialnych w archidiecezji sandomierskiej, wojnickiej i prepozyturze tarnowskiej (do końca XVI w.)*, „Nasza Przyszłość”, 9(1959), s. 361-363; też: *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI w.*, „Prawo Kanoniczne”, 6(1963), s. 443-445; też: *Najstarsze patrocinia kościelne w diecezji krakowskiej do końca XI wieku*, „Analecta Cracoviensia”, 32(2000), s. XXXVI-XXXVII.

³⁵ Dlb. 3, s. 400.

³⁶ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* 5-6, Varsaviae 1973, s. 119.

³⁷ A.M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów w świetle „Exordium Parvum” i pierwszy klasztor tego zakonu na ziemiach polskich*, „Nasza Przyszłość”, 90(1998), s. 16.

³⁸ K. Dobrowolski, *Dzieje kultu św. Florjana w Polsce do połowy XVI w.*, Warszawa 1923, s. 9, 23 i nast.

³⁹ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej* 2, wyd. S. Kuraś, Lublin 1973, nr 300, s. 161-162 (dalej: ZDKK).

⁴⁰ Dlb. 2, s. 486.

Najświętszej Marii Panny⁴¹, które było partykułą znanego już tytułu kościoła w Krynkach. Zmiany zachodziły również w tytulaturze kościoła w Bodzentynie. W 1355 roku funkcjonowało wezwanie św. Ducha⁴², aby później ustąpić miejsca patrocinium Wniebowzięcia N. Marii Panny⁴³. Pod koniec XV lub w ciągu XVI wieku utworzono, poprzez dodanie patrocinium św. Marii Magdaleny, wezwanie zdwojone⁴⁴. „Ogólne” wezwanie maryjne, obok Wszystkich Świętych, również zostało zarejestrowane przez Długosza przy kościele parafialnym w Krzyżanowicach⁴⁵, nie potwierdziło go jednak późniejsze źródło, w którym wzmiankowane jest tylko patrocinium Wszystkich Świętych⁴⁶. Jak wynika z dokumentu datowanego na dzień 20 stycznia 1478 roku⁴⁷, tytuł kościoła klasztorowego bernardynów składał się z wezwań Najświętszej Marii Panny, Świętej Trójcy i św. Katarzyny⁴⁸. Niestety, świątynia w 1534 roku uległa pożarowi. W 1539 roku po zakończeniu renowacji⁴⁹, zdecydowano się na częściową zamianę wezwania. Obok znanych już patrocinów Świętej Trójcy i św. Katarzyny dodano jeszcze wezwanie św. Franciszka i Jedenastu Tysięcy Dziewic natomiast „ogólne” wezwanie maryjne, zastąpiono patrocinium Niepokalanego Poczęcia N. Marii Panny⁵⁰.

Wspomniane już wezwania o charakterze misyjnym były popularne do końca wieków średnich. Bez wątpienia należały do nich patrocina: św. Jana Chrzciciela, działające przy ośrodku parafialnym w Pawłowie⁵¹ oraz św. Michała Archaniola, którym obdarowany został kościół parafialny w Daleszycach⁵². W tym przypadku nadanie tytułu anielskiego było konieczne, z uwagi na bliskie sąsiedztwo świą-

⁴¹ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 513-514.

⁴² *Zbiór dokumentów małopolskich* 4, wyd. S. Kuraś, I. Kuraś, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, nr 948, s. 97-99, (dalej: ZDM 4).

⁴³ Dlb. 2, s. 460.

⁴⁴ AKMKr A. V. Cap. 9, s. 503-504.

⁴⁵ Dlb. 2, s. 475; Dlb. 3, s. 26.

⁴⁶ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 512.

⁴⁷ Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie M-13, s. 159, (dalej: APBKr).

⁴⁸ APBKr M-13, s. 159, 171.

⁴⁹ APBKr M-13, s. 157, M-2, s. 133; zobacz też: K. Grudziński, *Święta Katarzyna*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych* pod red. H.E. Wycza wskiego, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 371-372.

⁵⁰ APBKr M-2, s. 133.

⁵¹ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 511.

⁵² Dlb. 2, s. 457; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 515.

tyni pogańskiej⁵³. Patrocinium św. Idziego, które nosił kościół w Tarczku, jest typowym dla czasów panowania Władysława Hermana i jego syna Bolesława Krzywoustego⁵⁴. Zdaniem niektórych badaczy⁵⁵, właśnie owo wezwanie potwierdza relację Długosza, jakoby ośrodek kościelny w Tarczku został uformowany w 1086 roku⁵⁶.

Św. Wincenty patronował parafii w Starej Słupii⁵⁷, natomiast kult św. Władysława był mocno zakorzeniony w Kunowie⁵⁸. W ostatniej z wymienionych miejscowości, patrocinium dostarcza ważnej informacji w kwestii ustalenia wieku parafii. Wiadomo bowiem, że władca węgierski doczekał się kanonizacji w 1198 roku⁵⁹. Data wyniesienia św. Władysława na ołtarze stanowi zatem *terminus post quem* fundacji świątyni kunowskiej. Wielkim wydarzeniem w XIII wiecznej Polsce była kanonizacja św. Stanisława. Wkrótce potem, diecezja krakowska, i nie tylko, pokryła się siecią kościołów noszących wezwanie św. Stanisława. Jednym z nich jest ośrodek parafialny w Szumsku⁶⁰ oraz pochodząca z końca XVI wieku (1599 r.) świątynia w Tumlinie⁶¹. Początki kościołów parafialnych pod wezwaniem św. Mikołaja w Dębnie i Szewnie najprawdopodobniej nie wykraczają poza

⁵³ D. Kalina, *Przeszłość terenu gminy*, [w:] *Gmina Daleszyce* pod red. R. Mirowskiego, Kielce 2004, s. 37.

⁵⁴ J. Zathay, *Z dziejów kultu św. Idziego w Polsce*, „Życie i myśl”, 2(1951), s. 297 i nast.

⁵⁵ K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 261 i nast.; zobacz też: S. Bober, *Kult św. Idziego w Polsce w świetle wezwań kościołów*, Opole 2004, s. 85-87.

⁵⁶ J. Długosz, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, I. 3-4, Warszawa 1970, s. 155-156. Z przeprowadzonych badań nad architekturą budynku wynika, że nie mógł on powstać wcześniej niż w pierwszej połowie XIII wieku; zobacz: *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.* pod red. M. Wolickiego, t. 1, Warszawa 1971, s. 766-767; Z. Świechowski, *Architektura romańska...*, s. 250-251; także: Z. Brzeziński, *Fundacja kościoła w Tarczku a rozwój kultu św. Idziego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Bodzentyn. Z dziejów miasta w XII-XX wieku* pod red. K. Brachy, Kielce 1998, s. 36-38. B. Rzewuska-Kurzeja zaznaczyła, że nie można całkowicie odrzucić wiadomości długoszowych, argumentując to możliwością istnienia w tym miejscu pierwotnej świątyni, zobacz: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 84-85.

⁵⁷ Dlb. 2, s. 489; Dlb. 3, s. 231; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 511.

⁵⁸ Dlb. 2, s. 476; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 514.

⁵⁹ J. Rajman, *Średniowieczne patrocina...*, s. 276.

⁶⁰ LR s. 384; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 516.

⁶¹ AKMKr A. V. 27, s. 35.

XIV stulecie⁶². Jednostka parafialna w Baćkowicach identyfikująca się takim samym patrocinium powstała zapewne dopiero w pierwszej połowie XV wieku⁶³, być może około 1450 roku, kiedy osada baćkowska otrzymała prawo średzkie⁶⁴. Samo patrocinium mogło być jednak znane okolicznym mieszkańcom już stulecie wcześniej. Proces filiacyjny, w wyniku którego doszło do wykształcenia się w Baćkowicach odrębnej parafii, zapewne był rozłożony w czasie⁶⁵. Zaczął się od wystawienia niewielkiej kapliczki z dedykacją w miejscu planowanego kościoła. Jego początki zatem mogą sięgać drugiej połowy XIV wieku, kiedy to na okolicznych terenach prowadzona była na szeroką skalę akcja kolonizacyjna⁶⁶. W XVI wieku w roli patrona parafii obok św. Mikołaja wystąpił także św. Mateusz⁶⁷.

W XIV stuleciu szczególnie aktywne były kultury kobiece. Przed 1325 rokiem na terenie prepozytury kieleckiej znany był kult św. Marii Magdaleny, zarejestrowany przy kościele parafialnym w Dąbrowie⁶⁸. Patrocinium św. Katarzyny wystąpiło przy ośrodku duszpasterskim w Mychowie⁶⁹ oraz w Świętej Katarzynie, gdzie kult był na tyle silny, że urobiono od niego nazwę osady. Na jej terenie św. Męczennica z Aleksandrii początkowo była patronką kościółka założonego przez rycerza imieniem Węcławek⁷⁰ a następnie weszła w skład szer-

⁶² B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 90. Kościół w Szewnie najprawdopodobniej powstał po 1375 roku (brak wzmianki na jego temat w spisach dziejczyń papieskiej).

⁶³ Świadczyłaby o tym relacja J. Długosza, który wspominał, że kościół w Baćkowicach jest filią świątyni łagowskiej oraz, że jeszcze w jego czasach obie jednostki parafialne były obsługiwane przez jednego plebana, Dlb. 1, s. 623-624; Dlb. 2, s. 468-469.

⁶⁴ *Matriculum Regni Poloniae. Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsaviensi asservantur* I, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905, s. 5. (dalej: MRP); zdaniem B. Rzewuskiej-Kurzeji uformowanie się parafii w Baćkowicach nastąpiło między 1374 a 1470 rokiem, B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 94.

⁶⁵ E. Wiśniewski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 54.

⁶⁶ KDM 2, nr 598, s. 268-269; *Kodeks dyplomatyczny Polski* 3, wyd. F. Piekosin-ski, Kraków 1887, nr 666, s. 44-45; tamże nr 727, s. 123-125; tamże: nr 660, s. 35-36 (dalej: KDM 3).

⁶⁷ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 516.

⁶⁸ Dlb. 2, s. 461-462.

⁶⁹ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 515.

⁷⁰ APBKr M-2, s. 131.

szego tytułu kościoła klasztornego bernardynów, który powstał w miejscu fundacji rycerskiej⁷¹. Natomiast kult św. Małgorzaty rozwijał się we Wzdole⁷² i Chybicach⁷³. W rejonie Gór Świętokrzyskich funkcjonowały także kultury św. Doroty (Zbelutka)⁷⁴ oraz św. Elżbiety (kościół parafialny w Wąchocku)⁷⁵.

Zarówno kształt (rotunda), jak i wezwanie kościoła (św. Jana Chrzciciela)⁷⁶ w Grzegorzowicach sprawiły, że przez pewien czas był on uznawany za jeden z najstarszych obiektów sakralnych w regionie⁷⁷. Późnośredniowieczną, bo XV wieczną, fundacją dysponującą również wezwaniem św. Jana Chrzciciela jest kościół w Jastrzębiu⁷⁸. Stare, pojawiające się na ziemiach polskich od XI wieku⁷⁹, patrocinium św. Wawrzyńca posiadał kościół w Nowej Słupii⁸⁰.

Dość liczną grupę stanowią kościoły z wezwaniem Wszystkich Świętych. Należą do niej placówki kościelne: w Brzezinach⁸¹, Bardzie⁸², na Łyścu⁸³, w Krzyżanowicach (współpatronat)⁸⁴. Prawdopodobnie takie wezwanie nosił również kościół w Gąsawach, zanim dokonano translacji ośrodka parafialnego do pobliskiego Jastrzębia⁸⁵. Wskazywałyby na to wybrany przez Władysława Jagiełłę w 1422 roku

⁷¹ APBKr M-2, s. 133, M-13, s. 159, 171.

⁷² Dlb. 2, s. 491; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 507.

⁷³ KDM 3, nr 752, s. 154-155; tamże: nr 833, s. 242-243; Dlb. 2, s. 490; AKMKr A. V. 65, s. 510-511.

⁷⁴ Dlb. 2, s. 466; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 516.

⁷⁵ Dlb. 2, s. 478; Dlb. 3, s. 402; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 511-512.

⁷⁶ Dlb. 2, s. 488-489; Dlb. 3, s. 417.

⁷⁷ T. Sztybel, *Okrągły kościółek w Grzegorzowicach*, „Ziemia”, 12(1927), s. 215-218; także: P. Bohdziewicz, *Kilka uwag o rotundzie w Grzegorzowicach*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 6(1938), s. 361-364; Dopiero nowsze badania zweryfikowały te poglądy. Świątynia ta najprawdopodobniej została wybudowana dopiero pod koniec XIII lub w XIV wieku, zobacz: Z. Świechowski, *Architektura romańska...*, s. 70-71; zobacz też: *Sztuka polska...*, s. 695; także: M. Derwich, *Benedyktynski klasztor...*, s. 294; B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 91.

⁷⁸ Dlb. 2, s. 487; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 512.

⁷⁹ J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, s. 152-153.

⁸⁰ Dlb. 2, s. 489; Dlb. 3, s. 230; AKMKr A. V. Cap. 65, s. 511.

⁸¹ AKMKr A. V. Cap. 65, s. 516.

⁸² Dlb. 1, s. 454, 471.

⁸³ *Zbiór dokumentów małopolskich* 2, wyd. S. Kuras, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, nr 390, s. 69-72 (dalej: ZDM 2).

⁸⁴ Dlb. 2, s. 475; Dlb. 3, s. 26.

⁸⁵ Dlb. 2, s. 487.

termin corocznego jarmarku w Jastrzębiu, który miał się odbywać w dzień Wszystkich Świętych. Drugi termin przypadał na św. Jana Chrzciela, wówczas aktualnego patrona parafii⁸⁶. Ponadto dzięki XVIII wiecznej wizytacji wiadomo, że w Gąsawach stał odbudowany kościół pod wezwaniem Wszystkich Świętych właśnie⁸⁷.

Jednym z najmłodszych obiektów sakralnych znajdujących się na terenie prepozytury kieleckiej był kościół św. Otolii (prawdopodobnie chodzi tu o wezwanie św. Otylii), który wybudowany został nieopodal Krzyżanowic⁸⁸.

Tab. Wezwania kościelne występujące na terenie prepozytury kieleckiej w okresie średniowiecza

Miejscowość	Wezwanie
Baćkowice	Św. Mikołaj/ św. Mikołaj, św. Mateusz
Bardo	Wszyscy Święci
Bodzentyn	Św. Duch/ Wniebowzięcie N. Marii Panny/ Wniebowzięcie N. Marii Panny, św. Maria Magdalena
Brzeziny	Wszyscy Święci
Chybice	Św. Małgorzata
Daleszyce	Św. Michał Archanioł
Dąbrowa	Św. Maria Magdalena
Dębno	Św. Mikołaj
Gąsawy	Wszyscy Święci
Grzegorzowice	Św. Jan Chrzyciel
Iłża	Wniebowzięcie N. Marii Panny
Jastrząb	Św. Jan Chrzyciel
Kielce	Św. Wojciech
Kielce	Najświętsza Maria Panna/ Wniebowzięcie N. Marii Panny

⁸⁶ *Zbiór dokumentów małopolskich* 7, wyd. S. Kuraś, I. Kuraś, Wrocław-Warszawa-Kraków 1975, nr 1926, s. 99-102 (dalej: ZDM 7).

⁸⁷ Archiwum Diecezjalne w Kielcach II DB-I/ 1, s. 496, (dalej: ADK); także J. Wiśniewski, *Dekanat radomski. Monumenta dioecesis sandomiriensis* 2, 1911, s. 68.

⁸⁸ J. Wiśniewski, *Dekanat iłżecki. Monumenta dioecesis sandomiriensis* 1, Radom 1909-1911, s. 138-139; zobacz też: ADK II DB-I/ 1, s. 557.

Krynki	Narodzenie, Zwiastowanie, Nawiedzenie, Wniebowzięcie N. Marii Panny/ św. Marcin/ Narodzenie N. Marii Panny
Krzyżanowice	Wszyscy Święci, Najświętsza Maria Panna/ Wszyscy Święci
Kunów	Św. Władysław
Lagów	Najświętsza Maria Panna/ św. Michał, św. Zygmunt
Lysiec	Wszyscy Święci
Mirzec	Św. Leonard
Momina	Św. Wojciech
Mychów	Św. Katarzyna
Nowa Słupia	Św. Wawrzyniec
Obok Krzyżanowic	Św. Otolia
Pawłów	Św. Jan Chrzyciel
Potok	Najświętsza Maria Panna/ Wniebowzięcie N. Marii Panny
Stara Słupia	Św. Wincenty
Szewna	Św. Mikołaj
Szumsko	Św. Stanisław
Święta Katarzyna	Św. Katarzyna
Święta Katarzyna	Święta Trójca, Najświętsza Maria Panna, św. Katarzyna/ Święta Trójca, Niepokalane Poczęcie N. Marii Panny, św. Franciszek, św. Katarzyna, Jedenaście Tysięcy Dziewic Męczennic
Świętomarza	Najświętsza Maria Panna/ Wniebowzięcie N. Marii Panny
Święty Krzyż	Święta Trójca/ Święta Trójca, św. Krzyż
Tarczek	Św. Idzi
Tumlin	Św. Stanisław
Waśniów	Św. Piotr/ św. Piotr, św. Paweł
Wąchock	Najświętsza Maria Panna, św. Florian
Wąchock	Św. Elżbieta
Wzdół	Św. Małgorzata
Zbelutka	Św. Dorota

Z przeprowadzonych badań wynika, że pierwsze kościoły jakie pojawiały się na terenie prepozytury kieleckiej cechowały się wezwaniami misyjnymi, które są szczególnie charakterystyczne dla terenów

świeżo schryścianizowanych⁸⁹. Dowodziłoby to, iż dopiero pod koniec XI wieku, z chwilą rozpoczęcia procesu fundacyjnego, podjęto realną walkę z pogaństwem tak mocno zakorzenionym w tym rejonie z powodu działającego kompleksu świątyń pogańskich. Warto podkreślić, że wezwania te nigdy nie wyszły z użycia i znane były przez cały okres średniowiecza. Z upływem lat paleta wezwań stosowanych podczas ceremonii dedykacji stawała się coraz bardziej różnorodna. Możemy się jedynie domyślać, co decydowało o wyborze patrocinium dla danej świątyni. Selekcja mogła nastąpić z woli biskupa lub fundatora, mogła też wynikać z otoczenia, w jakim dany kościół został wybudowany. Dobrze to ilustruje patrocinium św. Idziego, które na terenie prepozytury kieleckiej nosił kościół w Tarczku. Było ono typowym dla ośrodków wymiany handlowej, szlaków komunikacyjnych oraz miejsc kultu pogańskiego⁹⁰. Wiele przemawia za tym, że Tarczek spełniał wszystkie trzy kryteria. Jak sama nazwa osady wskazuje od pradawnych czasów działało tam targowisko⁹¹, do którego prowadziły różne szlaki komunikacyjne⁹². Zdaniem niektórych badaczy, pierwotne targi pełniły również funkcję lokalnych ośrodków kultu pogańskiego⁹³. Wybór patrona dla określonej parafii mógł być także podyktowany popularnością danego kultu lub kultów w chwili zakładania nowego ośrodka duszpasterskiego. Dla przykładu, patrocinium św. Mikołaja, znane na ziemiach

⁸⁹ J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, s. 106-107.

⁹⁰ J. Zathy, *Z dziejów kultu...*, s. 276 i nast.

⁹¹ K. Potkański, *Puszcza radomska. Studium osadnicze*, Radom 1997, s. 39-40; A. Gieysztor, *Krajobraz międzyrzecza Pilicy i Wisły we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Studia Sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*, pod red. T. Wąsowicza, Sandomierz, s. 26-27; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie, XIII-XVI wiek*, Kielce 1994, s. 148; tenże: *Lokacje miast biskupich w prepozyturze kieleckiej*, [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej* praca zbiorowa, Kielce 1991, s. 49; M. Jończyk, *Z problematyki badań nad kasztelaną tarską w dobie średniowiecza*, [w:] *Bodzentyn. Z dziejów miasta w XII-XX wieku*, pod red. K. Brachy, Kielce 1998, s. 27.

⁹² T. Wąsowicz, *Sandomierska sieć drożna w wiekach średnich*, [w:] *Studia sandomierskie. Materiały z dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*, pod red. T. Wąsowicza, J. Pazdura, Sandomierz 1967, Ryc. *Sieć drożna środkowej Polski w I poł. XIII w.*

⁹³ K. Tymieniecki, *Ze studyów nad dziejami osadnictwa i kultury w średniowiecznej Polsce. (Początki Kielc w związku z pierwotnym osadnictwem Lysogór)*, Kielce 1917, s. 4; K. Małczyński, *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, Lwów 1926, s. 49-55.

polskich od czasów wprowadzenia chrześcijaństwa, szczególnie często występowało w XIII i XIV wieku⁹⁴. Kulty św. św. Katarzyny, Małgorzaty i Doroty w sposób widoczny ożywiły się dopiero w XIV wieku⁹⁵. Pierwsze kościoły z wezwaniem Wszystkich Świętych pojawiły się na terenie Polski dopiero w XIII wieku ale ich największą grupę stanowią te, których korzenie sięgają XIV stulecia⁹⁶. Od czasów kanonizacji, czyli od 1253 roku, szerokie grono orędowników pozyskiwał św. Stanisław. Kult św. Biskupa Męczennika trwał nieprzerwanie przez cały okres średniowiecza⁹⁷. Wiedza na temat popularności kultów jest bardzo przydatna przy odtwarzaniu procesu kształtowania się struktur parafialnych. Wobec braku źródeł pisanych, w wielu przypadkach patrocinium kościelne może rzucać nowe światło w kwestii wieku danego ośrodka kościelnego. Jednak nie może ono być traktowane jako kryterium rozstrzygające.

Analiza źródeł umożliwiła wychwycenie zmian jakie zachodziły w tytularze kościelnej na przestrzeni całego średniowiecza. Trwałym, aczkolwiek niewielkim modyfikacjom, ulegały patrocinia „ogólne” maryjne, które zastępowano wezwaniem Wniebowzięcia N. Marii Panny. Takiemu procesowi poddane zostały tytuły świątyń w Świętomarzy, Kielcach (kolegiata), Potoku oraz prawdopodobnie w Iłży. Niewielkie zmiany nastąpiły także w przypadku wezwania kościoła parafialnego w Waśniowie gdzie w miejscu św. Piotra pojawiło się patrocinium św. św. Piotra i Pawła. Ewolucje dedykacji kościelnych polegały także na dopisywaniu kolejnego patrocinium do wezwania już istniejącego. Tak było w Bodzentynie, do wezwania tamtejszego kościoła Wniebowzięcia N. Marii Panny dołączone zostało patrocinium św. Marii Magdaleny. W Baćkowicach zaistniało podobne zjawisko, gdzie obok św. Mikołaja dotychczasowego, jedynego patrona parafii w XVI wiecznej wizytacji wspomniany został także św. Mateusz.

⁹⁴ A. Kasprzycki, *Cześć świętych w Polsce*, „Homo Dei”, 17(1948), s. 456; B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 458-460; R. Michałowski, *Kościół św. Mikołaja we wczesnopiastowskich ośrodkach rezydencjonalnych*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, pod red. S.K. Kuczyńskiego, Warszawa 1994, s. 63-74.

⁹⁵ W. Schenk, *Kult świętych...*, s. 83; tenże: *Z dziejów liturgii...*, s. 180.

⁹⁶ B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 465-466.

⁹⁷ J. Rajman, *Przedkanonizacyjny kult św. Stanisława Biskupa*, „Nasza Przeszłość”, 80(1993), s. 5-48; M. Spórna, *Kult św. Stanisława w diecezji krakowskiej w świetle patrociniów do 1529 r.*, „Folia Historica Cracoviensia”, 7(2000), s. 55-66.

Jak wynikałoby to ze średniowiecznych źródeł, poza drobnymi poprawkami tytułów kościelnych, zdarzały się także ich wyraźne przeobrażenia. Wystarczy przyrzeć się egzemplifikacjom pochodzącym z Krynek i Świętej Katarzyny. W pierwszej z wymienionych osad w latach 30-tych XV wieku wezwania kościelne składało się z kilku tajemnic maryjnych (Narodzenia, Zwiastowania, Nawiedzenia, Wniebowzięcia N. Marii Panny). W drugiej połowie XV wieku patronem parafii był św. Marcin, który następnie ustąpił miejsca znanemu już patrociniom Narodzenia N. Marii Panny. Jednakże odwołując się do źródeł nowożytnych, bez trudu można się przekonać, że poszczególne patrocinia nie zanikały. Według wizytacji z lat 1738-1739, tytuł kościoła w Krynkach składał się z patrociniom Wniebowzięcia N. Marii Panny i św. Marcina⁹⁸ lub tylko św. Marcina⁹⁹, w 1748 roku już tylko Wniebowzięcia N. Marii Panny¹⁰⁰ a w połowie XVIII wieku z Najświętszej Marii Panny i św. Marcina¹⁰¹. W Świętej Katarzynie tamtejszy kościół klasztorowy w 1478 roku posiadał wezwania złożone: Świętej Trójcy, Najświętszej Marii Panny i św. Katarzyny. W 1539 roku kościół odbudowano po tym jak strawił go pożar i nadano mu zmodyfikowane wezwanie: Świętej Trójcy, Niepokalanego Poczęcia N. Marii Panny, św. Franciszka, św. Katarzyny i Jedenastu Tysięcy Dziewic Męczennic. Płyne stąd wniosek, że pamiętano o wszystkich patrociniach jakie na przestrzeni wieków zaistniały przy danym kościele. To średniowieczni i nowożytni pisarze często nie wymieniali pełnego tytułu, z różnych powodów ograniczając się jedynie do podania jego fragmentu, który być może w danym momencie był najpopularniejszy. Wezwania tak modyfikowano, aby nie zniszczyć istniejącego już kultu. Dlatego też wydaje się prawdopodobnym, że również patrocinia Świętej Trójcy i św. Krzyża na Łyścu, po tym jak kult narzędzia Męki Pańskiej został tam zaszczerpiony, funkcjonowały obok siebie. Długosz podając złożony tytuł kościoła i odnosząc go do czasów Bolesława Chrobrego, kiedy to jego zdaniem ufundowano klasztor, oddał stan faktyczny z drugiej połowy XV wieku. Patrociniom św. Krzyża jedynie przyćmiło popularnością pierwszy człon tytułu kościelnego, co było następstwem obecności relikwii św. Krzyża na terenie opactwa benedyktyńskiego.

⁹⁸ ADK II DB-I/ 1, s. 534.

⁹⁹ ADK II DB-I/ 1, s. 122; AKMKr A. V. 27, (1739), s. 572 (490)-573 (491).

¹⁰⁰ AKMKr A. V. 37, (1748), s. 188-191.

¹⁰¹ AKMKr, *Tabella eorum super quibus in visitatione inquirendum est*, t. 4, tab. 24.

Na badanym obszarze wyjątek stanowią kościoły w Łagowie i Bodzentynie. W pierwszym przypadku patrociniom Najświętszej Marii Panny zastąpiono złożonym tytułem św. Michała i św. Zygmunta, natomiast w drugim zrezygnowano z wezwania św. Ducha na rzecz patrociniom Wniebowzięcia N. Marii Panny.

Przeprowadzone badania nad wezwaniami kościelnymi wykazały, że na terenie prepozytury kieleckiej najpopularniejszym był kult maryjny. Dowodzi tego ogółem 10 kościołów, które charakteryzowały się patronatem lub współpatronatem Bożej Rodzicielki¹⁰². W dalszej kolejności należy wyróżnić wezwania Wszystkich Świętych (5 kościołów) oraz św. św. Jana Chrzciciela, Mikołaja, Katarzyny (po 3 kościoły). Z 40-tu kościołów jakie ufundowano na terenie prepozytury kieleckiej, większość zachowało niezmienną tytulaturę. W czterech przypadkach zdecydowano się na zastąpienie „ogólnego” patrociniom Najświętszej Marii Panny wezwaniem Wniebowzięcia N. Marii Panny. Podobną ilość tytułów zmodyfikowano poprzez dodanie kolejnego patrociniom do wezwania już istniejącego (w Bodzentynie po całkowitej zamianie wezwania). W dwóch ośrodkach parafialnych, tam gdzie wystąpiło wezwanie złożone, wszelkie zmiany w tytule kościoła zachodziły w taki sposób, aby nie zaszkodzić istniejącym już kultom. Jedynie dwu placówkom kościelnym całkowicie odmieniono wezwanie, natomiast w Krzyżanowicach zredukowano tamtejszy tytuł kościelny do jednego patrociniom Wszystkich Świętych.

Warto jednak pamiętać, że źródła, o czym wspomniano wcześniej, nie są zbyt precyzyjne jeśli chodzi o odnotowywanie pełnej tytulatury kościelnej. Ponadto skąpa baza źródłowa nie pozwala na jednoznaczne wykluczenie hipotezy dopuszczającej możliwość dalszego podtrzymywania rzekomo kultów zlikwidowanych.

Marcin GRABKOWSKI – dr, ur. 1981, magisterium na Wydziale Humanistycznym Instytutu Historii Akademii Pedagogicznej, na podstawie pracy: *Wojskowość polska we wczesnym średniowieczu na tle wojskowości niemieckiej i ruskiej*. Od 2010 r. doktor nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Patrocinia w prepozyturze kieleckiej i dekanacie radomskim do końca XVI wieku. Studium nad kultami świętymi na pograniczu małopolsko-mazowieckim*. Specjalizuje się w historii Kościoła w czasach średniowiecza ze szczególnym uwzględnieniem kultów świętych.

¹⁰² Zaliczono tutaj kościoły z wezwaniami: Najświętsza Maria Panna, Wniebowzięcie, Niepokalanego Poczęcia, Narodzenie, Zwiastowanie, Nawiedzenie N. Marii Panny.